

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

De S. Adalhardo abbate Corbeiae antiquae et novae

Enck, August

Monasterii, 1873

II.

urn:nbn:de:hbz:466:1-9094

II.

Dubium non est, quin Adalhardus et Wala, frater, multos sibi reddiderint inimicos multorumque hominum excitaverint invidiam; in his complures, quibus Ludovicus in Aquitania usus erat, consilarii numerandi esse videntur. Neque mirum est, Carolo mortuo hos homines vehementer id contendisse, ut amplissimos illos viros a re publica atque novi imperatoris consilio removerent¹⁾. Adalhardum imprimis etiam homines quidam potentiores, quibus obsteterat, ne injuste facerent atque inferiores homines vexarent, pro innocentia et severitate ulcisci studebant; qui,

---

1) Vita Adalh., c. 35., l. c. p. 322: „venit invidiae ventus et dispersit eos procul ab invicem . . . .“ c. 43. p. 325: „tentatione . . . invidorum“ c. 30. p. 319; „Unde et factum est cum imperator Carolus, dum vitae fecisset extremum, et Hludovicus proles ejus Augustus successisset in regnum, ut diaboli agente invidia in eo veritas pravorum rursus solitis agigaretur insidiis. Nec novum aliquid: quia apud improbos semper inimica veritas fuisse comperitur et justitia stultorum criminibus lacerata. . . . . Unde dolo accensi atque invidia, excogitaverunt, quomodo ac si Danielem ex regis latere amoverent, ut justitia ulterius non habendo defensorem statum amitteret et iniquitas suis peremta fraudibus locum dominandi reciperet. . . .“ — Vita Walaе lib. I. c. 2. l. c. p. 459: „Verum saeculi gloria numquam sine invidia est, nec prosperitas sine discrimine alicujus adversitatis. . . . Unde Arsenius (i. e. Wala) cum pulsaretur quorundam insidiis“ . . . (vide annot. 9). — Cf. Himly Wala et Louis le Déb. p. 65.

talibus viris oppressis, impune se dominaturos esse, sperabant²⁾. Sunt quoque, qui Adalhardum et Walam, Carolo vivente id egisse putent, ut non Ludovicus sed Bernardus, rex Italiae, imperatoris dignitate augeretur³⁾. Quod si verum sit, eo magis inimici speraverint, fore ut illorum potentiam suspectam redderent, quum Ludovicus suspicioso esset animo atque consiliariis nimis confideret⁴⁾. Wala autem, quum imperatori, ab Aquitania Aquisgranum proficiscenti, obviam isset atque more Francorum se commendasset, criminationes, ab inimicis allatas, ad tempus quidem repulit⁵⁾; Adalhardum vero non frustra inimici opprimere conati sunt. Etenim quum Ludovicus, postquam imperare coepit, omnia, quae extrema Caroli aetate in im-

---

2) Vita Adalh., c. 30. l. c. p. 319: „Passus est igitur idem malignorum supercilio et accusatus fraude humanitatis, qui amore justitiae ac veritatis in promptu nil sibi tutum servaverat, nisi se pro ea usque ad mortem modis omnibus tradidisset. Numquam enim timore occuluerat veritatem, numquam mendacium locum habere concesserat, sed miseros objecta veri puritate clementer tegebat, quos praesertim avaritia et crudelis imperitorum vexabat ignavia.“ — Cf. annot. 1: „Unde dolo accensi . . .“ cet.

3) Cf. Funck, Ludwig der Fromme. p. 41 sqq. 241; Phillips, Deutsche Geschichte II. p. 97 et annot. 22; Himly l. c. p. 50 sqq. — Quae res eo fortasse comprobatur, quod Paschasius in vita Adalh. (c. 36. p. 323) ita narrat: Duos archiepiscopos, qui ab Adalhardo, in exilium eunte, digressi essent, imperatori dixisse: „Quid putas imperator? numquid vindicare te cupis hunc virum exhonorando“; item quod Adalhardus anno 814 de Bernardo cum papa egit. vide p. 30 huj. dissert. Cf. Funck l. c. Verum nihil aliud, quod ad Adalhardum attinet, afferi potest; etiam de iis quae ad Walam pertinent, nihil certi statui potest. Cf. Funck l. c. p. 241.

4) Thegan. Vita Hludovici c. 20. (Pertz Mon. Germ. SS. II. p. 595); Phillips l. c. II. p. 92.

5) Cf. Vita Hludovici c. 21. (Pertz l. c. p. 618) Funck l. c. p. 47; Himly l. c. p. 49 sq., 59 sq.

perium irrepserant, mala tollere studeret⁶), eum in Italia officio defuisse, justitiam violasse, hominibus vexatis facultates suas auxisse, criminati esse videntur⁷); tamen palam eum accusare ausus est nemo. Adalhardus quum haec cognovisset, vanas criminationes diluere respuens, innocentiam suam defendere noluit. Ludovicus vero, iudicio non commisso, exsilio eum multavit atque bonis honoribusque privavit⁸). Wala quippe qui Caroli familiares consiliariosque a re publica removeri atque sibi ipsi novas insidias parari intellexisset, mala, quae imperio imminerent, providens et praenuncians, in monasterium Corbeiense se abdere, amicis

---

6) Vita Hludovici c. 23. (Pertz l. c. p. 619); Thegani Vita Hludov. (Pertz l. c. p. 593); Einhardi Ann. 814 (Pertz SS. I. p. 201.) — Cf. Funck l. c. p. 51; Phillips l. c. II. p. 88 sqq.; Waitz l. c. III. p. 347 sqq.; Himly l. c. p. 65.

7) Vita Adalh. c. 30 l. c. p. 320: „ . . . cogitabant enim inficere bonorum semper et commaculare virtutis famam ob dignitatis ambitionem, praesertim cum eo magis alterius torqueantur gloria, quo nolunt adsequi eam, qua clari nominis honore digni habeantur.“ c. 31. p. 320: „Justus enim aliquando in sua perit justitia, calumniantium fraude perimitur“ . . . cf. annot. 2.

8) Transl. S. Viti c. 6. (Jaffé l. c. p. 8): „Tunc accesserunt ad eum (i. e. Ludovicum) viri dolo iniquitatis pleni et accusaverunt venerabilem Adalhardum et ejecerunt eum de honore suo absque culpa et exsiliaverunt sine causa.“ — Vita Adalh. c. 30. p. 319: „Unde cum caecitas iniquorum dolosius arenearum telas, quam cautius venandi retia texuisset, noluit ante faciem apparere, ne forte pravitate turpitudine justitia relucente fedius monstraretur. Quo factum est, ut sine accusatore, sine congressu, necnon sine audientia atque sine iudicio justitia plecteretur in eo. Qui pulsus praesentibus bonis, dignitate exutus, vulgi existimatione faedatus, ob beneficium reipublicae exsiliium tulit.“ — Nobiles viri iudicio aulae vel in generali conventu Francorum poena praesertim exsilio multabantur. Cf. Waitz l. c. IV. p. 408. Sed tamen etiam solus rex, iudicio non commisso, aliquem condemnare poterat; cf. Waitz l. c. p. 445. Bona ejus, qui exsilio multatus erat, semper fisco addicebantur; Waitz, l. c. p. 439. De poena exsillii cf. Waitz l. c. p. 437 sq.

obstantibus, constituit⁹⁾. Ita illi viri, qui tam diu principes imperii fuerant, a principatu dejecti sunt. Simili modo etiam in eorum fratrem sororemque consultum est. Bernarius enim, qui tunc in monasterio Corbeiensi erat, Lirinum remissus est; Gundradae autem monasterium Pictaviense ad habitandum assignatum. Sola Theodrada, altera soror, in monasterio Suessionensi, cui praeerat, relicta est¹⁰⁾.

Adalhardus igitur, Wala, Gundrada anno 814¹¹⁾ ab aula discesserunt, amicis vehementer querentibus, quod inde ab eo tempore omnes, avaritia et effrenata cupiditate ducti, non rei publicae, sed sibi consulturi essent¹²⁾. Verum Adal-

---

9) Transl. S. Viti c. 7. (Jaffé p. 9); Vita Walae I. c. 2. l. c. p. 459: „Unde Arsenius (i. e. Wala), cum pulsaretur quorundam insidiis, videns violentorum impudentiam sedes occupare indebitas, quod prius in mente voverat, optatum sibi tempus invenit: et quod callidi dissertorum loca tenerent et infimi notissimos populo atque amicissimos marsa manu prostrarent. Ergo cum tales cerneret adversus sapientes potestate potius agere, esseque superiores et vulgi aestimatione dignissimos, praemonuit multa incommoda multaue naufragia populo praevenire. Tum vero multis contradicentibus . . . relictis omnibus, coenobium petiit.“ Cf. Himly l. c. p. 64 sqq. — Similibus causis permotum, Leidradum, episcopum Lugdunensem, ab aula discessisse, Himly (l. c. p. 66) putat. Is tamen ob alias causas in monasterium se abdidisse videtur. (Cf. ejus epistola in Jafféi Mon. Carol. p. 420 et Jafféi annot. 1.) et quidem non ante d. 11 Novemb. 815; cf. Sickel Acta reg. et imper. Carol. II. p. 310 et p. 103 n. 66.

10) Vita Adalhardi c. 35. p. 322.

11) Adalhardus, postquam per septennium (cf. Vita Adalh. c. 39 et 49. l. c. p. 324 et 325) exsulavit, anno 821 revertit (cf. p. 36); ex quo colligitur, eum anno 814 in exsilium missum esse. Cf. Annales Juvavenses minores ad a. 814 (Pertz Mon. Germ. SS. I. 89): „Walh tonsus est.“

12) Vita Adalh. c. 36. l. c. p. 322 sq. — c. 38. l. c. p. 323: „Pessima caecitas malumque consilium, ut fons consilii exsilio deportetur. Istud, inquiunt, non recuperabitur, neque Francorum quisquam ei (i. e. Adalh.) similis tantusque veritatis invenietur

hardus, unus ex omnibus hilari animo, amicos confirmavit; quin etiam imperatorem, cui hi crimini dabant, quod talem virum in exsilium ejiceret, tuitus est. Ludovicum jam poenituit quidem, eum exsilio multasse, sed pudor prohibuit, quominus jussum irritum faceret¹³).

Collocatus autem est Adalhardus in S. Filiberti monasterio, cui postea nomen fuit Noirmoutiers¹⁴). Situm erat hoc secretum atque a Normannis saepe vexatum¹⁵) monasterium in insula Heri, quae haud procul ab eo loco jacet, quo Ligeris in oceanum influit. Ubi paulo post adeo monachorum amorem sibi conciliavit, ut omnes et ipse abbas Arnulfus¹⁶) ejus consilio uterentur, atque eum abbatis loco observarent¹⁷). Sed dum per septem annos (814—821)¹⁸),

adsertor. Plane, fatemur, pessima fraus et callidus veneni dolus, ecce quam iniquissimum instat tempus, dum justi et boni exhonorantur viri et nemo est, qui interdicat. . . . . Ecce, ajunt, tollitur pravitate interdictor et quis ultra justitiae locus erit? quae consilii sanitas, praesertim quum omnes sua quaerant. Nemo igitur reipublicae, sed pessime sibi quisque consulit, consilium pro muneribus venditur, sequuntur retributiones, propria lucra considerant.“ — Cf. Himly, l. c. p. 66 sq.

13) Vita Adalh., c. 36, 37, 38. l. c. p. 322 sq.

14) Vita Adalh., c. 32. l. c. p. 320: „Interim vero senex noster (i. e. Adalhardus) . . . . . mittitur quasi unus ex ignobilibus ad Heri insulam.“ Cf. Vita Hludovici c. 34 (vide annot. 22 p. 36); Mabillon, Acta SS. IV. 1. p. 537. — Monasterium S. Filiberti in numero monasteriorum tertiae classis erat, „quae nec dona nec militiam dare debent, sed solum orationes pro salute imperatoris. . . .“ (Constitutio de servitio monast. a. 817; apud Pertz Mon. Germ. LL. I. p. 224).

15) Mabillon, Acta SS. IV. 1. p. 538; Sickel l. c. II. p. 318; p. 123 n. 134. — Vita Walae II. c. 13. l. c. p. 507.

16) Cf. diploma Ludov. dat. d. 16 Mart. a. 819. (Mabillon l. c.; Sickel l. c.); Mabillon, Annal. II. lib. 28. c. 20. Ed. Luc. p. 384.

17) Vita Adalh. c. 41. l. c. p. 324.

18) Vide annot. 11.

litterarum studio¹⁹⁾ et pietati se tradens, in insula vitam degit quietam, graviter mala imperii maerebat²⁰⁾; et profecto facile cogitari potest, quantopere miserrimum illum Bernardi regis²¹⁾, cujus saluti tantum servierat, interitum doluerit.

Tandem anno 821 Adalhardus in integrum restitutus est²²⁾. Opinari licet, ejus inimicos de vita decessisse sive horum auctoritatem esse fractam, itaque imperatorem, preci-

---

19) Vide p. 13.

20) Vita Adalh. c. 39, 40, 43. l. c. p. 324 et 325.

21) Anno 817. Cf. Himly l. c. 87 sqq.

22) Vita Adalh., c. 46. l. c. p. 326: „Quo factum est, ut peracto tempore cum summo tandem revocaretur obsequio, ut pristinam reciperet dignitatem, passim omnibus exsultantibus et congratulantibus paene cunctis.“ — Transl. S. Viti c. 10. (Jaffé l. c. p. 10). „Ascendit enim (i. e. divina clementia) in cor regis, ut revocaret venerabilem virum Adalhardum senem et restitueret ei omnem priorem honorem et multo eum amplius, quam unquam antea fuerat, sublimaret.“ — Vita Hludovici c. 34. (Pertz Mon. Germ. SS. II. p. 626): „Adalhardum etiam, abbatem quondam Corbeiae monasterii sed tunc in monasterio sancti Filiberti consistentem, monasterio ac magisterio restituit priori.“ — Einhardi Annal. 821. (Pertz l. c. I. p. 208): „Medio mense Octobrio conventus generalis apud Theodonis villam magna populi Francorum frequentia celebratur, in quo dominus Hlotharius, primogenitus domni imperatoris Hludovici, Irmingardam, Hugonis comitis filiam, solemniter duxit uxorem. . . . Eminuit in hoc placito piissimi imperatoris misericordia singularis, quam ostendit super eos, qui cum Bernhardo nepote suo in Italia contra caput ac regnum suum conjuraverunt, quibus ibi ad praesentiam venire jussis, non solum vitam et membra concessit, verum etiam possessiones iudicio legis in fiscum redactas magna liberalitate restituit. Adalhardum quoque de Aquitania, ubi exulabat, evocatum, Corbeiae monasterio, ut prius fuerat, abbatem ac rectorem esse iussit, cum quo et Bernharium, fratrem ejus, reconciliatum eidem monasterio reddidit; completisque his quae ob regni utilitatem inchoaverat, et sacramento quod apud Noviomagum pars optimatum juraverat generaliter consummato, ipse Aquisgrani revertitur. . . .“

bus amicorum permotum, eum restituisse. Fortasse etiam factio Lothariana, quae plurimum in aula valebat, tunc valde optavit, ut Adalhardus et Wala revocarentur. Nam quum eo anno illam partitionem imperii, anno 817, constitutam, jure jurando nobilium Francorum sanciretur, plurimum interfuerit necesse est, ut imprimis hi clarissimi fratres, qui nobilitate atque auctoritate inter omnes Francos excellerent, eam confirmarent²³). Utcunque res se ha-

23) Principes factionis Lotharianae erant Hugo, comes Turonicus, a cujus quasi nutu Lotharius, gener ejus, omnino pendebat et Matfridus, comes Aurelianensis, ejus amicus; (cf. Himly l. c. p. 96). Praecipue vero Matfridus, qui tunc apud imperatorem Ludovicum unus omnium maxime valebat, efficere potuit, ut exsules restituerentur. Nam Modoinus episcopus, qui eo tendebat, ut Theodulfus, episcopus Aurelianensis, cum aliis ob Bernardi conjurationem in exsilium ejectus, revocaretur ante mensem Octobr. 821 haec de Matfrido ad Theodulfum scripsit (Sirmundi opera varia, Venetiis 1728. T. II. p. 833. vers. 671 sqq): „Matfredum crebris appellat epistola dictis // Lectaque sunt vestra verba frequenter ei // Ille valet lapsis optatam adhibere medelam. // Naufragiisque pium ferre patrocinium.“ Matfridus autem, quam fuerit potens, etiam ex epistola quadam Agobardi videre licet (ex Agob. opp. I. p. 207 apud Bouquet VI. p. 359): „ . . . Deus . . . elegit vos . . . ministrum imperatoris et imperii et prae ceteris honorificavit et ditavit . . . . constituit vos in latere rerum summam regentis . . . . tanta familiaritas, quam apud dominum imperatorem obtinere vos Deus fecit . . . .“ In eadem epistola Agobardus scripsit: „quodsi sine periculo dicere nequeo, multi talium putant, vos esse murum inter se et imperatorem, per quem defendantur a correctione“. — Cf. Himly l. c. p. 96; Dümmler, Geschichte des ostfränk. Reichs. | Berlin 1862. I. p. 45 annot. 12. — Hoc insuper valde comprobatur Ludovici diplomatis, in quibus jam ab anno 817 eum „ambasciatorem“ invenimus, qua voce indicatur is, cujus gravissima auctoritate quis diplomata ab imperatore impetravit. Cf. de hac re Sickel, Acta reg. et imp. Karol. I. p. 69. sqq.

Himly (l. c. p. 79 sqq. et 91.) conjicit, eam partem nobilium Francorum, quae imperii divisionem omnino prohibere vellet anno 817, quum constitutum esset, ut Lotharius patre mortuo totum im-

bet, Adalhardus anno 821 revocatus, monachis monasterii insulae Heri maerentibus, in aulam rediit. In itinere ubi-

---

perium regeret, artissimo vinculo („lien indissoluble“) cum Ludovico esse conjunctam. Eandem deinde, ut victoriam sibi pareret exploratam, elaborasse, ut Adalhardus et Wala, principes („chefs“) factionis, restituerentur. Ejus denique precibus Ludovicum obsecutum anno 821 Adalhardum revocasse. — At mirum videtur, anno 821 demum Ludovicum, virum imbecillo animo atque consiliariis nimis confidentem, adductum esse, ut Adalhardum revocaret, praesertim quum jam inde ab anno 817 Matfridus, quem nobilium Francorum partis fuisse („chef de l'aristocratie militaire“ p. 96) ipse Himly dicit, plurimum apud imperatorem valuerit. Hoc eo magis mirum videtur, quod jam anno 814 Ludovicum poenituit, Adalhardum exsilio multasse (vide p. 35 hujus dissert). Quam ob rem eidem scriptori etiam assentiri non possum, si hoc odio, quod imperator in Adalhardum et Walam habuisset, tribuendum esse censet. (Himly p. 92). — Neque Funckium sequi possum, qui Benedictum, (Witizam), abbatem Anianensem, obstitisse opinatur. (Funck. l. c. p. 71.), nam hanc conjecturam nulla alia re probari putem, nisi quod Benedictus paulo ante, d. 11 Februarii a. 821, mortuus est. (Cf. etiam ipsius Funckii verba p. 241, 6).

Equidem potius putaverim, Ludovicum, temporibus cedentem, Adalhardum in integrum restituisse. Nam illa aetate multum juri jurando tribuebatur quo graviores res a nobilibus Francis sanciri solebant (cf. Waitz l. c. III. p. 258 sqq.); itaque dubitari non potest, quin Lotharii ejusque amicorum plurimum interfuerit, ut partitio imperii etiam a Caroli Magni consobrinis, Adalhardo et Wala, confirmaretur. Conferatur etiam Agobardi „flebilis epistola“ (ex Agob. opp. II. p. 45. apud Bouquet SS. rer. Gall. et Franc. Ed. nov. Paris 1870. VI. p. 368 et Waitz l. c. IV. p. 561 annot. 2) „ . . . ac deinde jurare omnes jussistis, ut talem electionem et divisionem cuncti sequerentur ac servarent. Quod juramentum nemini visum est spernendum aut superfluum, sed potius opportunum et legitimum, eo quod ad pacem et concordiam pertinere videretur“. — Fortasse vero et ii, qui conjurationi Bernardi, regis Italiae, implicati erant, et Adalhardus, qui tam diu Italiam optime administraverat, etiam ea de causa restituti sunt ut voluntas Italarum Lothario conciliare-

que mira exceptus est laetitia; undique homines concurrerunt, ut praeclarum virum viderent eique gratularentur²⁴). Qui quum, corporis macie attenuatus, in regiam venisset, timor coortus est, quomodo imperator pro injuria illata ei satisfaceret; sed Adalhardus, animi magnitudine praececellens, se prorsus memoriam hujus rei deposuisse Ludovico affirmavit²⁵). Postquam in conventu generali, mense Octobri a. 821 in Theodonis villa habito, in abbatis dignitatem restitutus et frater ejus, Bernarius in monasterium Corbeiense remissus est²⁶), flagitantibus monachis, qui anno 813 jussu imperatoris Adalhardi discipulum, minorem Adal-

---

tur, qui hoc regnum anno 820 accepisse putatur (Funck p. 96 sqq; 250, 3; Muratori Geschichte Ital. ad a. 820. IV. p. 578). Cf. Funck p. 71. —

Quod Matfredus alique viri, qui Lotharianae partis erant, non antea Adalhardo et Walae restituendis studuerunt, planum est, imprimis Matfridum in votis habere non potuisse, ut hi viri pristinam recuperarent auctoritatem, qua sua ipsius auctoritas quodammodo frangeretur necesse esset. Sed anno 821 ipsis temporibus quasi efflagitantibus in aulam revocati sunt.

24) Vita Adalh. c. 47. l. c. p. 326; — c. 46. l. c. p. 326: „Unde laetitiae voces hinc inde ad caelum usque tollebantur. Gratulabantur monachorum coenobia, resultabat jucunditate clerus ecclesiarum, vulgi quoque gaudia ubique ridebant. Factus est autem concursus populi, quasi si in communi omnium festo, caeli praeconio insignis redderetur“.

25) Vita Adalh. c. 48. l. c. p. 326: „longa corporis attenuatus macie tandem pervenit ad palatium ubi suscepto eo ambitiose ab omnibus quaesitum est, quomodo ei celsitudo regia satisfaceret, quia timebant pro tanti viri injuria futurum discrimen incurrere. Tunc beatus senex videns pudore animi talia meditantes, proruit ad medium et verecundam regis mentem blandis delenivit affatibus. Persuasit autem nil eum de hujusmodi facto in animo retinere“ . . . .

26) Vide annot. 22.

hardum, abbatem elegerant²⁷⁾, eo revertit²⁸⁾. Ubi febris correptus aliquantisper quievit, sed jam anno insequenti²⁹⁾ in aulam revocatus atque primus Ludovici consiliarius factus est³⁰⁾. Ita in omnes pristinas dignitates restitutus, iterum in re publica administranda totus fuit, imprimis ea, quae per septennium imprudenter atque injuste constituta essent, corrigere studens. Quae quum in senatu imperatoris detexisset, paene omnino rescissa et irrita facta sunt. Adalhardo auctore etiam fratres Ludovici, qui anno 817 tonsi in monasteria quaedam inclusi erant, aliique custodia liberati sunt³¹⁾. Ludovicus autem ejusdem

---

27) Transl. S. Viti c. 6 (Jaffé l. c. p. 8); Vita Adalh. c. 65. p. 331; cf. Vita Walae I. c. 13. l. c. p. 475. Eo petente Ludovicus d. 29. Jan. a. 815 immunitatem Corbeiae confirmavit. Cf. Sickel. l. c. II. p. 97. L. 46.

28) Vita Adalh. c. 49. l. c. p. 327: „Interea tum eodem cogente principe (i. e. Ludovico) compellitur recipere suum sanctae vitae coenobium flagitantibus filiis suis, ut eum saltem quocumque modo recipere meruissent“.

29) Nam mense Januario anni 822 nondum monasterium reliquisse videtur; cf. p. 46 annot. 1.

30) Transl. S. Viti c. 10 (vide annot. 22); Vita Adalh. c. 50. (vide annot. 31); Vita Adalh. c. 64. l. c. p. 331: „consilium totius patriae“; — Hinemari epistola de ordine palatii c. 12: „Adalhardum senem et sapientem, d. Caroli magni imperatoris propinquum, et monasterii Corbeiae abbatem, inter primos consiliarios primum in adolescentia mea vidi“. Mabillon (Acta SS. IV. 1. p. 307, 5.), Hist. litt. (IV. p. 485.), Himly (l. c. p. 26 annot.) hunc locum referunt ad tempus Caroli Magni. Sed quum Hinemarus anno circiter 806 natus sit (cf. Hist. litt. V. p. 544) verba „in adolescentia mea“ ad Ludovici tempus spectare videntur. Insuper Adalhardus ab anno 811 usque ad Caroli obitum sine ulla fere intermissione in Italia versatus est.

31) Vita Adalh. c. 50. l. c. p. 327: „Sed quum ibidem (i. e. in monasterio) aliquantisper dulciter quievisset . . . . iterum ab Augusto gloriosius accersitur, et redit ad palatium; ubi cum introisset, velut quidam ait, virtutum radiis illustratus, quia venit

anni mense Augusto in conventu Attiniacensi se fratres suos, Bernardum regem Italiae, Adalhardum Walamque injuria affecisse professus est atque palam poenas persolvit ³²).

Titan, marcescunt sidera. Apparuit autem ilico nudata insipientia, quae tegebatur pallio caliginis, et factus est stupor nimius, quis senatum populi ad tantam ineptiam deduxisset. Qui comperto non parum eos invidia fuisse delusos, duxerunt in irritum paene quidquid per hoc tempus, ut eis visum est, argumentose tractaverant. Solvitur itaque saeva multorum captivitas, eorum maxime, qui ex regio pollebant semine. Redditur ergo in uno libertas omnibus, quocumque in loco tenerentur, nisi quos vita prius mors privarat. Tum deinde quorundam tonsura propter furoris saevitiam illata transiit ad coronam: et dant Deo sponte, quod dudum inviti, quasi ad ignominiam susceperant. — Verba „Solvitur itaque“ et quae sequuntur spectant ad fratres Ludovici, fortasse etiam ad fratres sororesque Adalhardi; cf. Eckhart. Francia orient. II. p. 168; Mabillon Annal. II. lib. 29. c. 17. Ed. Luc. p. 436. — De Gundrada, Adalhardi sorore, nihil compertum habemus; Theodrada, altera soror, anno 844 etiam tum in vivis fuisse videtur. Cf. Mabillon Annal. II. lib. 33. c. 12. Ed. Luc. p. 609.

32) Einhardi Annal. 822 (Pertz Mon. Germ. SS. I. p. 209) „Domnus imperator consilio cum episcopis et optimatibus suis habito fratribus suis, quos invitos tonderi jussit, reconciliatus est, et tam de hoc facto, quam et de his, quae erga Bernhardum, filium fratris sui Pippini; necnon et de his, quae circa Adalhardum abbatem et fratrem ejus Wahalam gesta sunt, publicam confessionem fecit et poenitentiam egit, quod tamen in eo conventu, quem eodem anno mense Augusto Attiniaci habuit, in praesentia totius populi sui peregit“. — Cf. Vita Hludowici c. 35 (Pertz l. c. II. p. 626). — Vita Adalh. c. 51. l. c. p. 327: „Quid plura? ipse gloriosus imperator publicam ex nonnullis suis reatibus poenitentiam suscipiens, factus est omnium humillimus, qui quasi regali elatione sibi pessimus persuasor fuerat: ut quorum oculi offenderant in delicto, satisfactione regia sanarentur; praesertim quod ejus velle cunctos considerare, ejusque nolle conspicerere manifestum non ambigitur. Sed nisi reversus esset veritatis adsertor (i. e. Adalhardus)

Deinde Wala cum Lothario in Italiam missus est, quem consilio juvaret³³); ubi gravissimas res componens, semel atque iterum versatus est³⁴). Adalhardus vero, quamvis senex assidue omnes curas cogitationesque contulit, ut supra dixi, in patriam. Cujus quum saluti et utilitati prudenter integreque serviret, ab omnibus, quibus res publica cara erat, ita colitur et observatur, ut nomen ejus in ore esset omnium³⁵).

---

interea minime paruisset, quo lethargico spiritu premerentur. Unde etiam matura senectus caecitas eorum vulnus salubri Christi antidoto mederi persuadendi curabat.“ — Dubito, num jure Baronius (Annales ecclesiast. ad. a. 822), hunc locum et cap. 50 Vitae Adalhardi (vide annot. 31) afferens, conjiciat: (Adalhardus) „postliminio restitutus, ipsum libere monens, ad id (i. e. publicam poenitentiam) agendum provocaverit Imperatorem: qui et ex eo nimio est afflictus dolore, quod in virum sanctissimum adeo enormiter deliquisset. Sed accipe haec a Paschasio . . . .“ — Cf. de conventu Attiniacensi: Funck l. c. p. 71 sqq; Himly l. c. p. 91 sqq; Warnkoenig et Guérard, Hist. des Caroling. II. p. 40 sqq; Waitz l. c. IV. p. 563 sqq.

33) Cf. Einhardi Annales 822 (Pertz I. p. 209). Vita Walae lib. I. c. 25 l. c. p. 486.; Himly p. 97 sqq; Funck. l. c. p. 75 sqq.

34) Versatus est ibi ab anno 822 usque ad mensem Junium a. 823 (vide p. 55 annot. 38); item aestate anni 824; nam, antequam Eugenius II. papa electus est (mense Junio a. 824), eum Romae fuisse constat. (Cf. Vita Walae lib. I. c. 28 l. c. p. 488). Num vero postea usque ad aestatem anni 825, ut Funck p. 79 sqq. et Himly p. 99 sqq. contendunt, in Italia fuerit, pro certo habere nolim, quum ex Vita Walae (l. c.) et ex Einhardi Annal. a. 824, 825 (Pertz I. p. 213) nihil effici potest. Certe Himly p. 99 errat, si Walam, qui „in . . . . ordinatione (Eugenii) plurimum laborasse dicitur“ (Vita Walae l. c.), cum Lothario anno 824 in Italiam profectum esse contendit, nam Lotharius „post medium Augustum in Italiam profectus est“ (Einhardi Annal. 824 Pertz I. p. 212), Eugenius autem papa jam d. 5. Junii a. 824 consecratus est.

35) Vita Adalh. c. 52 l. c. p. 327: „Ac deinde studuit, ut justitiae virtus et sapientiae suas reciperent sedes, ut unusquisque servaret sibi commissum negotium et sua cuique

Jam in ipso concilio Attiniacensi longe omnibus praestans rerum gerendarum princeps fuit³⁶⁾.

Id praesertim Adalhardus egit, ut omnes negotium

---

largirentur jura. Porro novitates vocum et temerarias juxta Apostolum praesumptiones velut pestem in omnibus reprimebat . . . . Cumque his et hujusmodi praeconiis velut aurum probatum per ignem clarius enitisset, factus est omnibus decuplo honoratior, ita ut ore omnium egregie resonaret. Amplectabatur autem cunctorum manibus et quasi pater ab omnibus colebatur, eratque ecclesiarum magistris velut humilitate filius, consilio vero et prudentia quasi subvector inclitus. Qui cum ita satageret indefessus, ut perfecti omnes et Dei digni invenirentur: videtur demum novus renasci Francorum ordo et aurora justitiae quasi ab ortu surgere. Siluerat enim jam ex parte stratum furoris aequor, et venti ventosi occiderant, ut Virgilius ait, murmuris aurae . . . .“ — Cf. „Agobardi archiepiscopi Lugdun. epistola ad proceres palatii de baptismo Judaicorum mancipiorum“ (Bouquet VI. p. 358): „Reverendissimis ac beatissimis domnis et domnis et patribus sanctis Adalhardo, Walae et Helisacharo“ — Hincmar de ordine palatii c. 12: „Adalhardum senem et sapientem“ . . . — Himly l. c. p. 94 sqq.: „Parmi les hommes illustres du parti, Adalhard tenait le premier rang par la vénération universelle qui s'attachait à son grand âge, à ses longs services, à sa haute sainteté“. At nemo non negabit, eundem scriptorem male sentire ita pergentem: „mais il n'était presque plus qu'un nom dont on se glorifiait, et Wala, sur lequel son frère septuagénaire se déchargeait de tout le fardeau des affaires, était à vrai dire le pivot de l'administration“. Haec fortasse de extrema Adalhardi aetate dici potest (cf. infra), nam Wala ante annum 825 perpetuo fere in Italia fuit, Adalhardus vero mortuus est d. 2. Januarii 826.

36) Haec comperimus ex Agobardi „libro de dispensatione rerum ecclesiasticarum“ (Ex Agobardi opp. I. p. 268 apud Bouquet VI. p. 361; Mansi, S. Concil. nov. et ampl. collectio. Venet. 1769-T. XIV. p. 403 sqq.), ubi narratur, Ludovicum omnes proceres monuisse, ut proficerent in litterarum studiis et evitarent negligentiam. Deinde Agobardus pergit: „Hanc igitur rem cum miris tunc laudibus adhuc inchoatam magistri nostri efferrent et praecipue venerandus senex Adalhardus, qui etiam dicebat, se

commissum servarent³⁷⁾, imprimis magistratus aulae; nam ordo imperii in aulae ordine positus esse putabatur³⁸⁾. Qua de causa etiam illum librum „de ordine palatii“³⁹⁾ scripsit, qui, quamquam non integer exstat, sed solum ab Hincmaro, archiepiscopo Remensi, retractatus⁴⁰⁾, tamen gravissimum illius aetatis litterarum monumentum est, ex quo cognosci potest, quo modo Pippini et Caroli aula atque imperium fuerint instituta⁴¹⁾.

numquam sublimius vel gloriosius causam profectus publici moveri et cogitari vidisse a tempore regis Pippini usque ad diem illum; tantum ne respondentium et obedientium negligentia humiliaretur. Addidit ipse et ceteri primores dicentes omni concilio . . . . . Quum autem Agobardus questus esset „de rebus ecclesiasticis, quas contra vetitum et contra canones tractant et in usus proprios expendunt homines laici . . . responderunt pie reverendissimi viri Adalardus et Helisachar abbates“; „utrum vero“ inquit Agobardus, „audita retulerint domno imperatori, nescio“. — Cf. Annales Bened. II l. 29. c. 17 —Ed. Luc. p. 436; Mansi l. c. p. 406 sqq.; Hefele, Conciliengesch. IV. p. 31 sq.

37) Cf. Vita Adalh. c. 52 (vide annot. 35).

38) Waitz l. c. III. p. 412; p. 462 sq.

39) Libri inscriptio a Marquardo Frehero in „originibus palatinis“ (pars II. c. 1) laudatur, ubi haec: „Is (i. e. Adalhardus) librum composuit (cujus non nisi exiguum fragmentum apud me superesse serio doleo) hoc titulo: ‚Ordo palatii et reipublicae dispositio, qui sub imperatoribus Pippino et Karolo Francorum gerebantur per Adhalardum venerabilem abbatem litteris commendatum ad memoriam et instructionem futurorum‘. (Locus invenitur in Mabilonis Act. SS. IV. 1. p. 372, 5).

40) Cf. Waitz l. c. III. p. 412 annot. 1.

41) Hincmar de ordine palatii c. 12: „Adalhardum senem et sapientem, d. Caroli magni imperatoris propinquum et monasterii Corbeiae abbatem, inter primos consiliarios primum in adolescentia mea vidi. Cujus libellum de ordine palatii legi et scripsi; in quo inter caetera continetur, duabus principaliter divisionibus totius regni statum constare . . .“ — Eckhart (Franc. orient. II. p. 172) jure credit, librum Ludovici aetate compositum esse „quem imperator pro norma semper ante oculos haberet in regni administratione“. —

Praecipue igitur Adalhardi, quem „praesidium totius Europae“⁴²⁾ vocare Paschasius non dubitat, studio atque opera imperium Francorum compositum et in meliorem statum restitutum est, ita ut jure dici possit, tum Ludovici vitae felicissimum tempus fuisse⁴³⁾. Verumtamen brevi postea miserrimum illud intestinum bellum exarsit, quo praeclarum a Carolo conditum imperium omnino dilaceratum est. Adalhardus Lothario epistolam, ad hoc fortasse spectantem, scripsit⁴⁴⁾; sed priusquam bellum inchoatum est, diem obiit supremum⁴⁵⁾.

Cf. Vita Adalh. c. 52 (vide annot. 35). — Cf. de hoc libro Histoire litt. IV. p. 489; Waitz l. c. III. p. 412 et ann. 1; p. 462.

42) Vita Adalh. c. 77. l. c. p. 335.

43) Funck, Ludwig der Fromme p. 96.

44) Vita Adalh. c. 18. l. c. p. 315; „Sed quantus sit, plurimum produnt opera promissionis impleta: et testantur litterae, quas de hac, quae inter homines est tenenda fides, Hlothario imperatori nuper direxit, inter reliqua ita dicens. Quid putas, inquit, o princeps, si fides saepe inter cruores et saevientium arma, etiam inter paganos tantum valuit, ut quisque se committeret alterius fidei sacramentis: quantum valere debeat foedus Christiani in veritate promissorum? non te decipiat aliquis, obsecro, inquit, imperator, quia fides cum contra aliquem violatur non homo sed Deus testis et veritas mea („ea“ corrigit Mabillon in Annal. II. l. 29. c. 78 p. 467) contemnitur“. — Spectatne epistola ad ea quae a Nithardo narrantur? (Pertz SS. II. p. 651 sqq.) Carolo, Ludovici filio, anno 823 nato „Lotharius sacramento testatus est, ut portionem regni, quam vellet, eidem pater daret, tutoremque ac defensorem illius se fore contra omnes inimicos ejus in futuro, jurando firmavit. Instigante autem Hugone . . . ac Mathfrido ceterisque, sero se hoc fecisse poenituit, et quemadmodum illud, quod fecerat annullare posset, quaerebat“.

45) d. 2. Januar. 826.
